

Statystyka w analizie i planowaniu eksperymentu

Paweł Błażej

6 marca 2013

Zdarzeniom losowym określonym na pewnej przestrzeni zdarzeń elementarnych Ω można zazwyczaj na wiele różnych sposobów przypisać jakieś prawdopodobieństwa. Trójka $(\Omega, \mathcal{F}, \mathcal{P})$, gdzie $\mathcal{P}$ jest rodziną funkcji prawdopodobieństwa nazywamy **przestrzenią statystyczną**.

Przestrzeń statystyczna służy do opisu możliwych mechanizmów rządzących eksperymentem losowym.

Wybór przestrzeni statystycznej jest zazwyczaj kompromisem między prostotą modelu a jego adekwatnością.

Oznaczmy przez p prawdopodobieństwo otrzymania orła przy jednokrotnym rzucie monetą. Wówczas

$$\Omega = \{O, R\}, \mathcal{F} = \{\emptyset, \{O\}, \{R\}, \{O, R\}\}$$

oraz

$$\mathcal{P} = \{p : 0 \leq p \leq 1\}$$

Po co ta statystyka?

Jednym z podstawowych zadań statystyki jest podanie metod, które umożliwiają identyfikację rozkładu prawdopodobieństwa, rządzącego eksperymentem losowym, na podstawie obserwacji jego wyniku X .

W dalszej części wykładu zostanie pokazane, że wielokrotne powtarzanie eksperymentu może znacznie ułatwić identyfikację opisującego go rozkładu prawdopodobieństwa.

Zebrane wyniki eksperymentu np. $X_1, X_2, \dots, X_n$
(gdzie $X_1, X_2, \dots$ (zmiennie losowe)) nazywamy **próbą losową**

Jeżeli rozkłady zmiennych losowych $X_1, X_2, \dots, X_n$ są niezależne, to mamy do czynienia z **prostą próbą losową**.

Przykłady prób losowych

- 1 wyniki rzutów monetą;
- 2 wyniki rzutów kostką;
- 3 czas obsługi klientów przy kasie;
- 4 długość piór pawia.

Z każdą próbą losową można związać funkcję T o wartościach rzeczywistych, każdą taką funkcję nazywamy **statystyką**

- 1 $\bar{X}$
- 2 $S_n^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$
- 3 $S_{n-1}^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$
- 4 $mo, me, d, X_{min}, X_{max}$.

Średnia z próby

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie próbą losową. Średnią z próby nazywamy statystykę

$$\bar{X}_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$$

Uwaga

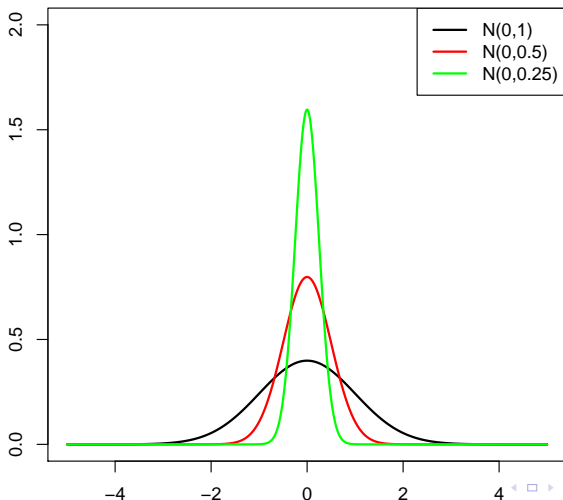
Średnia jako funkcja próby losowej jest zmienną losową

- 1 Jeżeli $EX_1 = \dots = EX_n = \mu$, to $E\bar{X}_n = \mu$

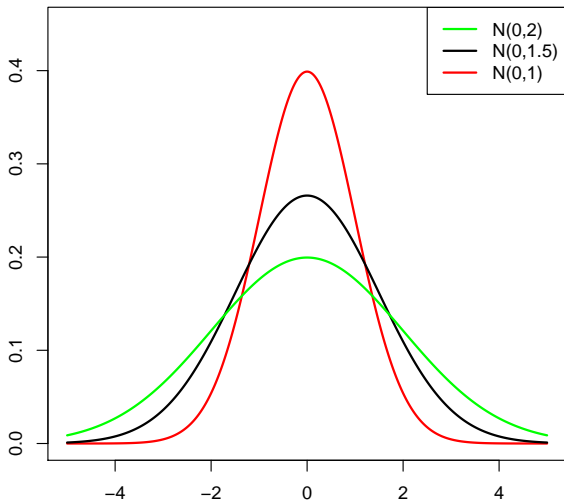
- 1 Jeżeli $EX_1 = \dots = EX_n = \mu$, to $E\bar{X}_n = \mu$
- 2 Jeżeli $X_1, \dots, X_n$ jest próbą prostą oraz $EX_i = \mu$ i $VarX_i = \sigma^2 < \infty$ dla $i = 1, 2, \dots, n$, to $Var\bar{X}_n = Var(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i) = \frac{1}{n}\sigma^2$

- 1 Jeżeli $EX_1 = \dots = EX_n = \mu$, to $E\bar{X}_n = \mu$
- 2 Jeżeli $X_1, \dots, X_n$ jest próbą prostą oraz $EX_i = \mu$ i $VarX_i = \sigma^2 < \infty$ dla $i = 1, 2, \dots, n$, to $Var\bar{X}_n = Var(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i) = \frac{1}{n}\sigma^2$
- 3 Jeżeli $X_1, X_2, \dots, X_n$ są zmiennymi losowymi z rozkładu normalnego $N(\mu, \sigma)$, to $\bar{X}$ jest zmienną losową o rozkładzie $N(\mu, \sigma/\sqrt{n})$

Rozkład normalny własności średniej z próby - interpretacja

Rozkład normalny interpretacja parametru skali

Niech X będzie zmienną losową taką, że $EX = \mu$ i o skończonej wariancji i niech $X_1, \dots, X_n$ będzie prostą próbą losową z rozkładu zmiennej X . Wówczas

$$\bar{X}_n \rightarrow E[X] \text{ gdy } n \rightarrow \infty.$$

Nich $X_1, X_2, \dots, X_n$, będą to wyniki kolejnych rzutów monetą. Z prawa wielkich liczb wiemy, że $\bar{X} \rightarrow E[X] = p$.

Stąd średnia arytmetyczna z próby jest oszacowaniem (estymatorem) parametru p .

Wygeneruj n -krotny rzut monetą dla $n = 50, 500, 5000$. Oblicz średnią dla każdego z tych przypadków a następnie porównaj wyniki.

```
[1] "n=50"
```

```
[1] 0.5
```

```
[1] "n=500"
```

```
[1] 0.518
```

```
[1] "n=5000"
```

```
[1] 0.491
```

Uwaga

Prawo wielkich liczb nie daje żadnej odpowiedzi na pytanie jak liczna powinna być próba aby przybliżenie nieznannej wartości oczekiwanej było „dobre”.

W praktyce zdarza się, że zamiast szacowania wartości nieznanego parametru (przy pomocy estymatorów) decydujemy się na podanie przedziału, do którego z pewnym prawdopodobieństwem należy szacowany przez nas parametr.

Problem

Oszacowanie parametru μ na podstawie próby $X_1, X_2, \dots, X_n$ z rozkładu $\mathcal{N}(\mu, \sigma)$.

Problem

Oszacowanie parametru μ na podstawie próby $X_1, X_2, \dots, X_n$ z rozkładu $\mathcal{N}(\mu, \sigma)$.

Uwaga

Rozpatrujemy dwa przypadki

- 1 parametr σ **jest znany** (rzadko spotykany w praktyce);
- 2 parametr σ **nie jest znany** (przypadek często spotykany w praktyce).

Przypadek nr. 1

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie to próba losowa z rozkładu $N(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ jest **nieznany** natomiast parametr σ jest **znany**.

Po serii łatwych przekształceń :) otrzymujemy:

$$P(\bar{X} - a_\alpha \sigma / \sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{X} + a_\alpha \sigma / \sqrt{n}) = 1 - \alpha.$$

Jest to przedział ufności dla parametru μ utworzony na podstawie próby losowej $X_1, X_2, \dots, X_n$ na poziomie istotności $1 - \alpha$

Przypadek nr. 1

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie to próba losowa z rozkładu $N(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ jest **nieznany** natomiast parametr σ jest **znany**.

Po serii łatwych przekształceń :) otrzymujemy:

$$P(\bar{X} - a_\alpha \sigma / \sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{X} + a_\alpha \sigma / \sqrt{n}) = 1 - \alpha.$$

Jest to przedział ufności dla parametru μ utworzony na podstawie próby losowej $X_1, X_2, \dots, X_n$ na poziomie istotności $1 - \alpha$

Uwaga

a_α jest to wartość kwantyla (rzędu $1 - \alpha/2$) z rozkładu normalnego $\mathcal{N}(0, 1)$.

Przypadek nr. 2

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie to próba losowa z rozkładu $\mathcal{N}(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ oraz parametr σ jest **nieznany**. Przypadek ten jest nieco trudniejszy i wymaga „szczypty” wiedzy matematycznej. Podzielimy ten przypadek na dwa tzn. Przypadek nr .2a oraz Przypadek nr. 2b.

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ gdzie $n \leq 30$ będzie to próba losowa z rozkładu $N(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ oraz parametr σ jest **nieznany**.

Przypadek 2a „szczypta” matematyki

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie próbą prostą z rozkładu normalnego $N(\mu, \sigma)$ o **nieznanych** μ i σ . Zmienna losowa

$$t = \frac{\bar{X} - \mu}{S_{n-1}} \sqrt{n}$$

ma rozkład t – *Studenta* o $n - 1$ stopniach swobody
($S_{n-1} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}$).

Po serii łatwych przekształceń :) otrzymujemy:

$$P(\bar{X} - t(\alpha/2, n-1)S_{n-1}/\sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{X} + t(\alpha/2, n-1)S_{n-1}/\sqrt{n}) = 1 - \alpha.$$

Jest to przedział ufności dla parametru μ utworzony na podstawie próby losowej $X_1, X_2, \dots, X_n$ na poziomie istotności $1 - \alpha$

Po serii łatwych przekształceń :) otrzymujemy:

$$P(\bar{X} - t(\alpha/2, n-1)S_{n-1}/\sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{X} + t(\alpha/2, n-1)S_{n-1}/\sqrt{n}) = 1 - \alpha.$$

Jest to przedział ufności dla parametru μ utworzony na podstawie próby losowej $X_1, X_2, \dots, X_n$ na poziomie istotności $1 - \alpha$

Uwaga

$t(\alpha/2, n - 1)$ oznacza kwantyl rzędu $\alpha/2$ z rozkładu *studenta* z $n - 1$ stopniami swobody.

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ będzie to próba losowa (n - „duże”) z rozkładu $N(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ oraz parametr σ jest **nieznany**.

Uwaga

Przypadek ten traktujemy tak jak przypadek nr. 1 z tym, że we wzorze zamiast parametru σ stosujemy:

$$S_n = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}.$$

Pytanie

Co zrobić gdy nasze obserwacje nie pochodzą z rozkładu normalnego?

Możliwe odpowiedzi

- 1 w przypadku „małej” próby możemy napisać list do św. Mikołaja (w wiadomej sprawie);

Pytanie

Co zrobić gdy nasze obserwacje nie pochodzą z rozkładu normalnego?

Możliwe odpowiedzi

- 1 w przypadku „małej” próby możemy napisać list do św. Mikołaja (w wiadomej sprawie);
- 2 w przypadku „licznej” próby możemy użyć Centralnego Twierdzenia Granicznego.

Wniosek z Centralnego Twierdzenia Granicznego

Jeśli z populacji o jakimkolwiek rozkładzie ze średnią μ i odchyleniem standardowym σ pobieramy próby o dużej liczebności N , to rozkład średnich z tych prób będzie rozkładem normalnym o średniej μ i odchyleniu standardowym $\sigma/\sqrt{N}$. Zatem dla dowolnych a, b , $a \leq b$ i zmiennej losowej Z o standardowym rozkładzie normalnym zachodzi

$$P\left(a \leq \frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \leq b\right) \approx P(a \leq Z \leq b) = \Phi(b) - \Phi(a)$$

dla n dążących do nieskończoności, gdzie Φ jest funkcją dystrybuanty standardowego rozkładu normalnego.

- 1 Nie ma uniwersalnej reguły mówiącej dla jak dużych n przybliżenie prawdopodobieństwa $P(a \leq \frac{\bar{X} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \leq b)$ przez rozkład normalny jest „dobre”

Rzucamy 200 razy nieznaną monetą. Podaj przedział ufności dla parametru p na poziomie ufności 0.95.

Stosujemy wzór:

$$P(\bar{X} - a_\alpha \sigma / \sqrt{n} \leq p \leq \bar{X} + a_\alpha \sigma / \sqrt{n}) = 1 - \alpha.$$

przy czym za σ wstawiamy $\sqrt{\bar{X}(1 - \bar{X})}$.

W celach antropometrycznych wylosowano $n = 400$ studentów i dokonano pomiarów, mierząc między innymi długość ich stopy. Otrzymano z tej próby $\bar{x} = 26.4$ oraz $s = 1.7$ cm. Znajdź 0.90 przedział ufności dla średniej długości stopy.

W badaniach statystycznych wariancja należy do najczęściej szacowanych parametrów. Gdy obserwacje pochodzą z rozkładu normalnego, wtedy można zbudować przedział ufności dla wariancji σ^2 .

Najczęściej używanymi estymatorami wariancji są statystyki określone wzorami:

$$S_n^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2.$$

oraz

$$S_{n-1}^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2.$$

Przypadek nr. 1

Niech $X_1, X_2, \dots, X_n$ ($n \leq 30$) będzie to próba losowa z rozkładu $N(\mu, \sigma)$ przy czym parametr μ oraz parametr σ jest **nieznany**. Po serii łatwych przekształceń :) otrzymujemy:

$$P\left(\frac{nS_n^2}{c_2} \leq \sigma^2 \leq \frac{nS_n^2}{c_1}\right) = 1 - \alpha.$$

gdzie c_1 oraz c_2 są wartościami kwantyli rozkładu χ^2 z $n - 1$ stopniami swobody. Spełniającymi warunki:

$$P(\chi^2 < c_1) = \frac{1}{2}\alpha$$

oraz

$$P(\chi^2 \geq c_2) = \frac{1}{2}\alpha.$$

W celu oszacowania dokładności pewnego przyrządu pomiarowego dokonano nim 5 niezależnych pomiarów długości pewnego odcinka i otrzymano następujące wyniki:

15.15, 15.20, 15.04, 15.14, 15.22.

Przyjmując współczynnik ufności 0.98 zbudować przedział ufności dla nieznannej wariancji pomiarów tym przyrządem.